

Vita kerekedett világszerte az egyre bővülő és formálódó tudományos elmélet, látásmód körül, melyet „strukturalizmus“ néven emlegetnek, noha maga sem jutott még el egy tételre foglatható „strukturálódás“ teljéig. A Korunk mindíg is szívesen nézett szembe új eszmei-tudományos jelenségekkel (1963-as kibernetikai, 1968-as vezetéstudományi, 1969-es szexológiai számunk is igazolja), a strukturalizmus azonban annál is inkább foglalkoztathatja, mert ezzel az irányzattal a vizsgálódások egy-egy ágán, így a lélektan, a neveléstudomány, az irodalomkritika, a történelemoktatás napi gyakorlatában, egyre sűrűbben találkozunk.

Szívesen közöljük ezért Michel Foucault s Adrian Marino „pro“, valamint Henri Wald és Roth Endre „contra“ érveit (bár a vélemények sokszor egymásba csapnak át és az elismerés bírálattal, a kritika értékek elfogadásával vegyül), s az elvi eszmecseréhez fűzzük egyrészt a nyelvész Máthé Jakab ismertetését, másrészt a verselemző Széles Klára és Bányai János vagy a pedagógus Bakó Béla szakmai alkalmazásait. Gyűltek be kézirataink a strukturalizmus lélektani, történelmi és más „vonalairól“ is, ezeket — s az esetleges hozzászólásokat — a jövőben közöljük.

HENRI WALD

Struktúra, strukturális, strukturalizmus

A pozitívizmustól eltérően, amely az egyedinek a szentté avatott általános elleni tiltakozása volt, és eltérően az egzisztencializmustól, amely a konkrétak a dogma rangjára emelt absztrakt elleni lázadását fejezte ki, a strukturalizmus az eszközöknek a cél fölötti, a társadalomnak az egyén fölötti bürokratikus és technokratikus uralma előtt való fegyverletései ideológiája. Az utóbbi évtizedek dogmatizmusai végül is olyan intellektuális légkört teremtettek, amely előtérbe tolta az „egészet“, és háttérben hagyta annak „alkotórészeit“.

A struktúrát összetevőinek rovására, a strukturális analízist pedig az általánosító indukció rovására bálványozza a strukturalizmus. A strukturalisták felfogása szerint a viszonyok hordozói feloldódnak a viszonyokban, a viszonylatba hozott dolgokat elnyeli a dolgok közötti viszonylat. Szerintük valamely struktúra alkotóelemei önmagukban híján vannak bármiféle értelemnek; csak egy bizonyos szervező elv szerint csoportosítva léteznek. Csakis a *viszonylatok* volnának változatlanok, tehát alkalmasak arra, hogy valamely tudomány tárgyául szolgáljanak; a *tulajdonságok* viszont múltékonnyak és csalókák volnának.

Régóta tudjuk, hogy a dolgok és a rájuk vonatkozó információink — megannyi *struktúra*. A rómaiak a *struere* igén ezt értették: részekből alkotni valamilyen egészet; midőn Arisztotelész felfedezte a középfogalom rendeltetését valamely szillogizmusban, csupán elemezte a deduktív okoskodás struktúráját. A tudomány azóta sem tesz egyebet, mint hogy elemzi az élettelen dolgok és az élő szervezetek, valamint a megismerés logikai formáinak struktúráját. Marxnak sem voltak kétségei a strukturális elemzések módszertani értéke felől, hiszen ezek vezették őt az emberi társadalom al- és felépítményének felfedezéséhez.

A megismerésnek tehát mindegyik *tárgya* több részből álló egész, és a tárgy bármiféle *megismerése* végül is ismeretrendszerben kristályosodik ki. A strukturális elemzés olyan mozzanat, amelyen a megismerésnek szükségszerűen át kell haladnia. A gondolkodás nem képes tükrözni a dolgok bizonyos nemének lényeges tulajdonságait, mielőtt föl nem tárta azt a módot, ahogyan az e nemhez tartozó dolgok mindegyikének összetevő elemei egymáshoz kapcsolódnak. Sokkal mélyebben ismerjük például az öröklődés lényeges vonásait, amióta felfedezték a dezoxiribonukleinsavakat és azt a módot, ahogyan ezekből a kromoszómák polimér vegyületei összetevődnek. Az egy és ugyanazon fajtához tartozó dolgok lényeges tulajdonságainak ismeretében nyilvánvalóvá válik minden ugyanolyan fajta dolog struktúrájának lényege is. Egy lényegi struktúra nem egyéb, mint az ugyanazon fajtához tartozó dolgok változó elemei közti szükségszerű és állandó viszonylatoknak a rendszere. A lényegi struktúrák racionális megismerését végső fokon megelőzi bizonyos egészek empirikus felbontása alkotórészeikre, valamint bizonyos egészek empirikus újraalkotása alkotórészeikből. Következésképpen az egyedi struktúrák analízisének és szintézisének helyébe a lényegi struktúrák analízise és szintézise lép.

Minthogy minden dolog egyidejűleg struktúra is meg egy másik dolog struktúrájának alkotóeleme is, a dolgok tulajdonságait részint belső, részint külső viszonylataik határozzák meg. A tulajdonságok e viszonylatokban és általuk születnek és nyilvánulnak meg, de nem merülnek ki bennük.

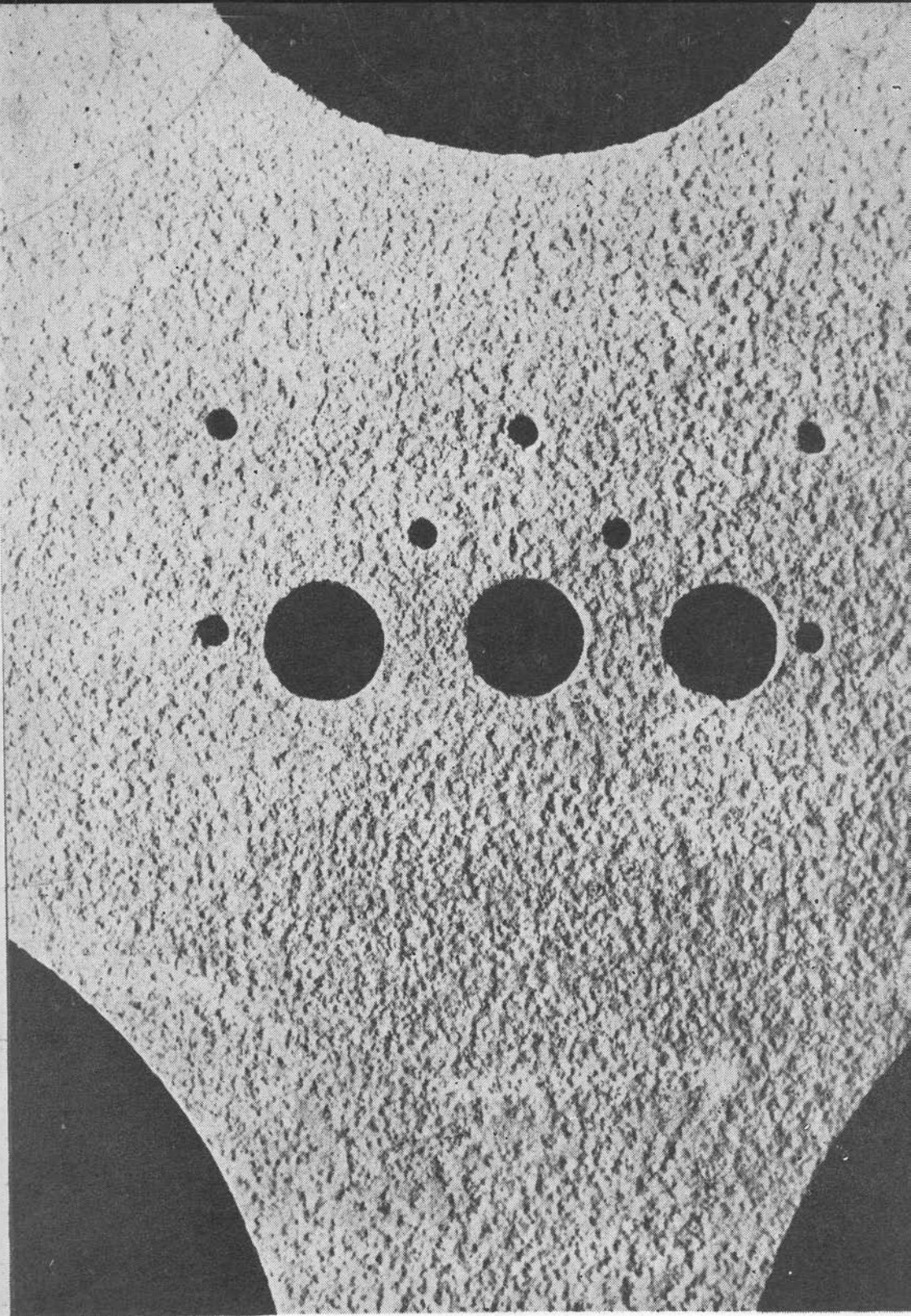
Az a körülmény, hogy az eszmék uralmuk alá hajtották az embereket — ahelyett, hogy az emberek hajtották volna uralmuk alá az eszméket —, katasztrófákat váltott ki, és ezek újraélesztették a Gondviselésbe vetett hitet. Ezúttal azonban a végzettség nem a Szentírás kinyilatkoztatásaiban, hanem az atomok, a molekulák, a sejtek és az emberi társadalom szerkezetének „kinyilatkoztatásaiban“ tárulkoztatott föl. Mindaddig, míg az eszmék az emberek ellenőrzése alatt állnak, fogyatékoságukat idejekorán ki lehet küszöbölni. De mihelyt az emberek kerülnek az eszmék ellenőrzése alá, a hibák katasztrófálissá válnak, és újra fellép a hit az ember fölött álló sorsban. A struktúra zsarnokká lesz, és alkotóelemeit megfosztja minden tulajdonuktól.

Igaz, a mikrokozmosz szintjén az anyag már nem tömör, hanem likacsos, és több benne az űr, mint a szubsztancia, ez azonban távolról sem jelenti azt, mintha vissza lehetne vezetni egy matematikailag leírható viszonylatrendszerre. A mi felfogásunk ez: mennél bonyolultabbak és átfogóbbak az anyag létformái, annál kevésbé változtatható át viszonylattá a tulajdonság, s a szerkezettől való abszolút függőséggé az elemek viszonylagos függetlensége.

A fülemülének — mondja valahol Roman Jakobson —, még ha a tyúkfélék között élne is, sohasem sikerülne úgy kukorékolnia, mint a kakasnak, hanem mindig fülemüle módra fog csattogni, azonban egy gyermek a bororo-törzsből, aki Franciaországba kerül, ugyanúgy megtanul franciául, mint akármelyik francia. Ez annyit jelentene, hogy az emberek nagyobb mértékben függenek a külső körülményektől, mint a fülemülék, s hogy nem az emberek beszélnek bizonyos nyelven, hanem egy bizonyos nyelv beszél az emberek által (Saussure), s végül, hogy nem az emberek gondolkoznak mítoszokban, hanem a mítoszok gondolkodnak az emberek által (Lévi-Strauss)? Éppen ellenkezőleg: szerintünk ez annyit jelent, hogy az emberek, feltalálva a munkaeszközöket és az emberi nyelvet, felszabaddították magukat a természet uralma alól, a kultúra megteremtőivé váltak, olyan lényekké, akik egyre kevésbé függenek a természettől, egyre inkább képesek vele szembeállni. *Kénytelenek* egy bizonyos nyelven beszélni, hogy képesek legyenek a világot megismerni és megszervezni átalakítását, de *szabadságukban áll* ezt a nyelvet megválasztani. A megismerés és a környezet fölé emelkedés útján csak úgy haladhatunk, ha egy bizonyos nyelv saruját húzzuk a lábunkra, és mielőtt levesszük az egyik párat, feltétlenül egy másikat kell felhúznunk. Azonban az emberek beszélnek és gondolkoznak a nyelv segítségével, nem pedig fordítva.

A majomember akkor vált emberré, amikor megtanulta, hogy száját ne csak a természet asszimilálására használja, hanem arra is, hogy fenségese „nem“-et mondjon a környezetére! ... Az ember a természetnek nemcsak folytatása, hanem ellentéte is. Az állatok belső életének meghosszabbítása külső létük, és viszont. Ezzel szemben az emberek belső élete szembehelyezkedik külső létükkel. A kultúra birodalmában „a kontra megelőzi a prót“ (Picasso). Míg a fecskéfészkek a természet meghosszabbításai, és mindig ugyanazon a módon rakják őket, az emberek építményei szembehelyezkednek a természettel, és mindig különbözőképpen épülnek annak a hosszú útnak mentén, amely a kalyibát és a felhőkarcolót összeköti s egyben elválasztja.

A társadalomnak a természettől való elszakadása csak első megnyilvánulása az emberi csodának. Le kell szögeznünk: az ember nem azonos az őt létrehozó viszonylatrendszerrel. Vigyázzunk: a pszichologizmussal nem a szociologizmust, hanem az emberi lényeg dialektikus felfogását kell szembeállítanunk. Az ember egyaránt társadalmi lény és egyedi lény. A társadalom legmagasabb rendű terméke az emberi alkotó egyéniség. Az ember emberré válása csupán akkor fejeződött be, amikor a „mi“ szóból kikelt az „én“. Kezdve az ősközösség magusán napjaink tudósáig, csak az „én“ volt képes a társadalmi szükségletből eszményt kovácsolni, és így előrevinni a társadalmat. A társadalom csak a nagy egyéniségek tudata révén vett tudomást saját törekvéseiről. A társadalmi haladás lehetetlen volna az alkotó szellemek nonkonformizmusa nélkül. Az első valóban társadalmi jelentőségű szó, amelyet a gyermek kimond, a „nem“! ... Ha az ember csupán eszköze volna a nyelvnek, akkor az emberiség az információ-halál küszöbén állna: eljönne a pillanat, amikor már nem volna mit közölnünk egymással. Struktúrájánál fogva a nyelv csupán a legfőbb eszköz, amelynek segítségével az emberek nyugtalanságukat és elégedetlenségüket új eszmékre váltják, hogy meggyorsítsák a történelem menetét. Véges számú fonémák és nyelvtani szabályok segítségével az ember képes

Cservenka Ferenc fotói

Cast iron mold

végtelen számú kijelentést szerkeszteni. A kor tévedéseitől és hazugságaitól való viszolygás az eredetiség fő forrása a művelődésben. Az ellenállás, amelyet a nyelv fejt ki egy lélekrezdülés eszmévé való átalakításával szemben, emlékeztet arra az ellenállásra, amelyet az anyag fejt ki egy ház felépítésével szemben. A nyelv támogatja az eszmék röptét, de sem meg nem gátolja, sem meg nem szabja. Még inkább érvényes ez a művészetben, mert a művészi nyelv kevésbé kötött, mint a köznyelv. Mily helyt elkoztattuk őket, a metaforák elveszítik kifejező voltukat.

A strukturalisták feltevésével ellentétben, valamely mű értéke nem a *jelölő* szerkezetében rejlik, vagyis annak a szerkezetében, amit látni és hallani, hanem a *jelölt* és a *jelöltt* — a mondandó — közti szükségyszerű távolságban; abban, amit a mű alkotója felvet, és különösen abban, amit ellenvet. Ha e távolság túl kicsiny, akkor a mű banális, ha túl nagy, akkor a mű hermetikus.

Csak a zseni találhatja el a kívánatos távolságot, amely a művészi megismerés feszültségének teljét biztosítja. Ehhez azonban saját magának is éreznie kell e feszültséget. A művészi alkotás folyamatában a jelölő és a jelölt elválaszthatatlan egymástól. A művésznek nem az a feladata, hogy csillogó jelölővel ékesítsen valamilyen nyomorúságos banalitást, amely tőle távol áll, hanem az, hogy tovább adja tulajdon érzelmi fölöslegeit.

A jelölt logikai dimenziója nélkül a jelölő nem esztétikai érzelmeket, hanem csupán emberalatti reakciókat vált ki. A jelölt logikai dimenziója nem gyengíti, hanem fokozza, elmélyíti a jelölő expresszivitását, indulatkeltő és meggyőző erejét.

*

A különféle dogmatizmusok kudarca több mai gondolkodóból élénk ellenérzést váltott ki bármilyen ideológiával szemben. A dogmatizmus elleni harc átalakul egy ugyancsak dogmatikus hadakozássá mindenféle ideológia ellen.

A viszonylatok túltengése a viszonylatban álló elemekkel szemben és a szerkezeté a lényeggel szemben ideológia-ellenes filozófiához vezetett, amelyben a természet felszívja az embert. Az ideológiátlanított tudomány a természetnek az emberi eszményekhez való igazítását szolgáló eszközből az embernek a természet tendenciáihoz való alkalmazkodását szolgáló eszközzé lesz. Bármint legyen is, a strukturális elemzés módszertani korlátait legvilágosabban látó strukturalista, Claude Lévi-Strauss, nemrég egy interjú során kijelentette, hogy „az embertudományok óhatatlanul feloldják az embert mint különálló valóságot“. Valójában azonban, anélkül, hogy különálló valóság volna, az ember „minőségileg különbözik“ a többi létezőtől. A természet és az ember anyagi egysége nem törölheti el a dialektikus törésvonalat, amely elválasztja őket. A strukturalisták felfogása szerint a Kozmosz egy hatalmas — a dolgokat illetőleg transzcendens, a szavakat illetőleg transzcendentális — írásmű, amelyben a priori meg vannak határozva mind a dolgok, mind a szavak közti viszonylatok.

Azáltal, hogy az embert leszűkíti azokra a viszonylatokra, amelyekben megszületik és megnyilvánul, a strukturalizmus a világ *miért*-jét elnyelelti a *hogyan*-nal.

Az embernek és alkotó egyéniségének eltűnése egyben a lényeg, az okság, a célszerűség, egyszóval minden ideológia eltűnését is jelenti. Az „elméleti“ antihumanizmus nem tévesztendő össze az antihumanista elméletekkel, dezantropomorfizáló szándéka azonban végső soron teljes dezantropologizáláshoz vezet. Márpedig az antropomorfizmus az egyetlen eszköz arra, hogy az ember megismerje azt, ami az embertől függetlenül létezik.

Az ideológia mint olyan eszmék összessége, amelyekben kifejezésre jutnak és hangsúlyt kapnak egy bizonyos társadalmi csoport törekvései, nem zavarja minden körülmények között a tudományos megismerést, hanem legtöbbször ösztönzi. Az ember nem egyszerűsíthető le egy felelészben érzékelő, felerészben gondolkodó készülékké, mert egyben érzelmi életet élő és maga elé eszményeket állító lény is. A dolgok természeténél fogva az érzelem arra hivatott, hogy betájolja és finomítsa a megismerést, nem pedig arra, hogy tévutakra vezesse.

Az ember alkotta eszközök csak annyiban áldásosak, amennyiben az ember saját magát jelöli meg legfőbb célként.

Nehru mondotta egy ízben André Malraux-nak: ha szükséges, hogy biztosan álljunk a lábunkon, nem kevésbé fontos, hogy a fejünk se maradjon a talajszinttel egymagasságban.

A világnak a valóságos struktúrák egyidejűségére, illetve történetiségére való leegyszerűsítése azzal jár, hogy a megismerés a leírásra és a műveletiségre szorítkozik. Struktúrák kétségkívül léteznek, és a strukturális elemzések érvényessége vitathatatlan. De túl a struktúrákon ott van a dolgok *lényege*, és ott vannak fejlődésük *okai*. Még a lényegi struktúrák sem egyebek, mint az azonos lényegű dolgok részei közötti szükségszerű viszonylatok rendszerei. Az emberek a dolgok jelenét csak jövőjük perspektívájában ismerhetik meg.

A küzdelem, amelynek segítségével az emberek valóra váltják eszményeiket, pontosan a jelen és a jövő közötti időszakaszban zajlik le. A célok, az előrelátások és a munkatervék révén a jövő közvetlenül részt vesz a jelen alakításában; éppen az előrevetített jövő magasabbrendűsége táplálja szüntelenül a már megvalósult jelen fölötti elégedetlenséget. Akarat, sóvárgás és remény nem akadályozza, hanem ösztönzi a dolgok törvényszerűségeinek és jövőjének megismerését. A gondolkodást állandóan táplálja az emberek viszolygása mindattól, ami a jelentől a jövő felé vezető úton akadályt jelent. A „tudománynak“ az „ideológiától“ való elszakítása a tudományt a jelen keretei közé zárna, és megfosztaná a jövő kilátásaitól, miközben a jövő jelenné változtatásának eszközéből olyan eszközzé alakítaná át, amely a múltat a jelenhez idomítja.

Egy lendület, törekvések és eszmények nélküli emberiség végül is a kultúra világából a természet világába süllyedne vissza. „Mi történik akkor, ha a nemzetek kizárólag a megismerés útján közelednek a civilizáció alkotáshoz, nem pedig az érzelmek útján? Ötven éven belül civilizációnk, amely a tudomány civilizációja akar lenni, annak tartja magát — s valóban az is —, az ösztönöknek és a primitív képzelgéseknek leginkább kiszolgáltatót civilizációk egyikévé válna, amelyeket valaha is ismert a világ!“ (André Malraux).

Márpedig az emberiség története a természet emberiesítésének folyamatával azonos, nem pedig a kultúra elembertelenítésének folyamatával. A munkaeszközök és a beszéd felfedezése révén az ember az egyetlen

alkotó lényé vált. A gondolkodás révén az ember képessé vált egyazon élettani berendezéssel futni be azt az utat, amely a pattintott kötől az elektronikus agyig vezet. Az embert a gondolkodás tette képessé arra, hogy fölszabaduljon a természet uralma alól, és hogy a bioszférát kiegészítse a nooszférával. Az embernek gondolkodása és biológiai adottságai tették lehetővé, hogy túllépjen a természethez való alkalmazkodás szakaszán, és hozzájárasson a természet átalakításához. A mi ön- és távvezérlésre berendezkedett kultúránk ugyanazon fizikai és szellemi lénynek a terméke, aki bölényre vadászott.

Az ember nem azáltal különbözik minőségileg az összes többi lénytől, hogy a dolgok anyagisága iránt érdeklődik, hanem azáltal, hogy *jelentésük* iránt érdeklődik. Az ember át tudja alakítani a világot, mert ő az a lény, aki megteremti a jelentések világát. Ő az egyetlen olyan lény, aki nemcsak anyagi elfogyaszthatóságuk kedvéért, hanem közölhető jelentésük kedvéért is tud tárgyakat előállítani. Felhasználva mindazt, amit a természet nyújtott neki, az ember munkaeszközöket alkotott magának, amelyeket a természet többi része ellen fordít, továbbá szimbólumokat, amelyek segítségével felépíti és továbbadja ismereteit a természetről. A dolgok érzéki valósága csakis ésszel felfogható jelentésük fényében módosítható. A gondolat nem holmi elhanyagolható üledéke a jelek segítségével végrehajtott műveleteknek. A gondolat különbözteti meg gyökeresen az ember közvetett érintkezését a természettel a többi lény nem közvetett érintkezésétől környezetével. Az emberek csak a jelentések közvetítésével tudnak úrrá lenni a természetben.

Az eszköz is szimbólum. Azoknak a dolgoknak a hasonló tulajdonságait szimbolizálja, amelyekre hatnak vele. A természetnek valamilyen darabja csak annyiban eszköz, amennyiben másvalamire utal, mint ami ő. Tágabb értelemben az írás egyidejűleg jelzi saját kezdetét és a szerzősám feltalálását. Az ember már kezdettől fogva szükségét érezte annak, hogy beszéde és gondolkodása ne csak az idő egyetlen és visszafordíthatatlan dimenziójára támaszkodjék, hanem a tér három reverzibilis dimenziójára is. A grafikai szimbólumnak — a munkaeszköznek, a munka során tett kézmozdulatoknak, a rajzoknak — a hangszimbólumhoz képest az az előnyük, hogy maradandóbbak és könnyebben hozzáférhetőek. Az embernek jobb a látása a hallásánál. A figuratív rajz eredete szerint közelebb áll az íráshoz, mint a művészethez. Inkább a beszéd jelképes leírása, mint a természeté. A grafikai jeleknek, ugyanúgy, mint a beszéd hangjainak a jelentősége nem „fizikai minőségükben“ rejlik, hanem az általuk hordozott gondolatokban. Nem az írás képe az érdekes, hanem az, amit leképez. Az írás anyagisága a gondolatok szellemiségének van alárendelve. A „jelöltnek“ a „jelöltől“ való szüntelen eltávolodása az utóbbit átlátszóvá, az előbbit elvonttá tette. Az írás története olyan folyamat, amelynek során a jelek anyagisága egyre áttetszőbb lesz. A rajz, a képjel, a képirás, a betű önmagában egyre kevesebbet jelent. A gondolkodás hatásfokát éppen a jelölt és a jelölő közötti feszültség növekedése emeli. Magát az esztétikai érzelmet is a jelölő metafora és a jelölt eszme közötti feszültség váltja ki.

Ma, amidőn a strukturalisták kortársaik figyelmét éppen nem a gondolat, hanem a felé a jelrendszer felé terelik, amelynek a közvetítésével a gondolkodás működik, megnyugtató arra emlékeznünk, hogy Ferdinand

de Saussure, a strukturalista nyelvész atyja, jól érezve, hogy a beszéd az írásnál közelebb áll a gondolkodáshoz, tiltakozott az ellen, amit ő maga úgy nevezett, hogy „a betűkép kultusza“. Ő „az írás zsarnokságát“ úgy tekintette, mint a szellem újabb alávetését az anyag uralmának.

Igaz, hogy egydimenziós és irreverzibilis mivoltánál fogva a beszéd közelebb áll a gondolkodáshoz, mint a háromdimenziós és reverzibilis írás. De a beszédnek és a gondolkodásnak alárendelt írás nem zavarja jobban a gondolkodás lefolyását, mint amennyire az anyag ellenállása zavarja egy ház felépítését.

Csakis az írás teheti szilárd halmazállapotúvá a gondolatokat. Így jönnek aztán létre az előítéletek, banalitások, laposságok, közhelyek, üres frázisok. A gondolkodás azonban nem „idgeníthető el“ önmagától. Előbb-utóbb elhárítja az útjából mindazt, ami zavarja.

Aki a betűn csügg, miközben észre sem veszi a szellemet, hasonló az olyan utashoz, akit úgy megbűvöl egy útjelző tábla, hogy félbeszakítja útját. A hang és a kép csak akkor válik „beszéddé“, ha „a gondolat közvetlen valósága“ (Marx).

*

A struktúra létezik, s megismerésének módszere a strukturális elemzés. Ám a strukturalizmus olyan ideológia, amely a viszonylatokat a tulajdonságok rovására abszolutizálva, alábecsüli a szabadság jelentőségét a determinizmuséhoz képest.

Ma teljesen magától értetődő az a követelmény, hogy a tárgyat az alany szándékaitól eltekintve kutassuk. S minthogy valamely dolog tulajdonságaival szemben éppen a struktúrája az, ami — függetlenül a kutató kívánságaitól, a strukturális elemzés hatékony módszer.

A strukturalizmus azonban nem hajlandó visszatérni az emberhez, és visszahelyezni őt abba a kiváltságos állapotba, amelyet mint legfőbb cél élvez, nem hajlandó az embert olyan célként tétélezni, amely megkövetelné, hogy minden egyebet e cél fényében bíráljanak el. Midőn azt állítja, hogy nem az emberek cselekszenek a társadalomban, hanem a társadalom cselekszik az emberek által, a strukturalizmus feloldja az emberi egyéniséget abban a társadalmi szerkezetben, amelyből eredt és amelynek közvetítésével megnyilvánult. Midőn az embert dologként kezeli, a strukturalizmus az időt a jelenre korlátozza, és megfosztja az embert legemberribb tulajdonától, a tagadás és az alkotás jogától.

Lévén az anyag egyetlen olyan szervezési formája, amely több információt szolgáltat, mint amennyit befogad, az ember az entrópia folytonos tagadása. Kimeríthetetlen találékonyságánál fogva szembeszegül a felbomlással, azzal, hogy fokozza a szervezetséget, és ellenáll az uniformizálásnak, azzal, hogy szerteágzóbbá teszi a differenciálódást. Az emberi találékonyság korlátai nem logikaiak, hanem csupán történelmiekek. Korlátok örökké vannak, de soha sincs örök korlát.

A kulturális információ-halál csak akkor következne be, ha az ember csupán láncszem volna a természeti ingerek és válaszok láncolatában. De mivel képes a tagadásra, a kérdésre és az alkotásra, az embernek sikerül megdöntenie a termodinamika második törvényét. Az antropológia tehát nem „entropológia“, hanem ellenkezőleg „anti-entropológia“. Az ember képes megmenteni a természetet az entrópia lavínájával szemben is.

A dolgok strukturális elemeitől eltérően az emberi személyiségnek módjában áll megismerni a társadalmi viszonyok fejlődésének irányát, és meggyorsítani ezt a fejlődést, elejét véve annak, hogy az emberi energia elpazarolódjék a történelem különféle félreeső ösvényein. Ezért tűnik nekem a strukturalizmus a fogyasztók fegyverletételének a mai társadalom technokratikus tendenciái előtt.

Megjelent a *Diogenè* című francia lap 1969. április—júniusi számának mellékletében.

MICHEL FOUCAULT

A tudományok három dimenziója

Az embertudományok nem jelentek meg addig, amíg bizonyos sürgető észokok, bizonyos meg nem oldott tudományos kérdések, bizonyos gyakorlati érdekek nyomására el nem határozták, hogy az embert (akarva, nem akarva, s több-kevesebb sikerrel) beiktatják a tudományos vizsgálódás tárgyainak sorába — s e besorolás abszolút jogosságát talán még be sem bizonyították; az embertudományok abban a pillanatban jelentek meg tehát, amikor a nyugati kultúrában feltűnt az ember: mint olyasvalami, ami fölül gondolkodni, s amit ugyanakkor már ismerni kell. Természetesen kétség sem fér ahhoz, hogy az embertudományok mindegyikének történelmi felbukkanása egy-egy problémának, igénynek, elméleti vagy gyakorlati jellegű akadálnak köszönhető; kétségtelenül szükség volt az új törvényekre, amelyeket az ipari társadalom kényszerít rá az egyénre, ahhoz, hogy a XIX. század folyamán a pszichológia lassan tudománnyá váljék; bizonyos, hogy szükség volt azokra a veszélyekre, amelyek a Forradalom óta a társadalmi egyensúlyállapotot — a polgárságtól megteremtettet is — fenyegették, ahhoz, hogy megjelenhessen a szociológiai típusú gondolkodás. De ha ezek az utalások választ adhatnak is arra a határozott kérdésre, hogy miként különülnek el egymástól ezek a tudományok, és miért éppen ilyen meghatározott körülmények között; e tudományok lehetséges volta, maga a pusztá tény, hogy amióta az emberi lények léteznek és társadalomban élnek, az ember — mint egyén vagy mint valamely csoport tagja — első ízben vált a tudomány tárgyává — ez a tény nem fogható föl és nem kezelhető pusztá vélekedésként; olyasvalami ez, ami a tudás körébe tartozik.

Ez az esemény az episztémé általános újraretegződésében nyilvánította ki önmagát, amikor elhagyván a leképezés területét, az élőlények behatoltak az élet sajátos mélységébe, a javak beilleszkedtek a termelőmódok felfelé ívelő mozgásába, a szavak pedig a nyelvfejlődés folyamába. Ilyen körülmények között nagyon is szükséges volt, hogy az ember tudományos igényű megismerése megjelenjék, a biológiával, gazdaságtannal és filológiával egyenértékűként és ezekkel egyidőben, és hogy benne — természetszerűleg — a tapasztalati megismerés egyik legdöntőbb vív-